

Психологічні та соціальні мотивації порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів

Гумін Олексій¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	343.346

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17962347>

Анотація. У статті досліджуються психологічні та соціальні мотивації порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. Підкреслюється, що дорожньо-транспортні пригоди в Україні залишаються однією з актуальних соціально-правових проблем, причому значна частина них обумовлена саме свідомою поведінкою водіїв. Розглядаються такі психологічні чинники, як емоційна нестійкість, схильність до ризику, переоцінка власних можливостей, фрустрованість та вплив стресових ситуацій. До соціальних мотивів віднесено низький рівень правової культури, толерантність суспільства до правопорушень на дорозі, наслідування негативних моделей поведінки, зловживання алкоголем та іншими психоактивними речовинами, слабкий рівень контролю з боку держави та відсутність невідворотності покарання.

Окрема увага приділяється ролі медіа-культури та інтернет-середовища, які часто сприяють формуванню у водіїв ілюзорного відчуття всюдозволеності та демонстрації порушень ПДР як норми поведінки. Показано, що порушення правил дорожнього руху нерідко є проявом більш широкої девіантної установки особистості, яка виходить за рамки конкретної дорожньої ситуації. Зроблено висновок, що ефективно попередження таких порушень можливе лише за умови комплексного підходу, що включає психопрофілактику, правове виховання, безперервний контроль, підвищення рівня відповідальності водіїв та формування у суспільстві нетерпимості до правопорушень на дорогах.

Ключові слова: безпека дорожнього руху, дорожньо-транспортна пригода, психологічні мотиви, соціальні мотиви, водій, правопорушення, девіантна поведінка.

Psychological and social motivations for violations of road safety rules and vehicle operation

Annotation. The article examines the psychological and social motivations of violations of road safety rules and the operation of vehicles. It is emphasized that road accidents in Ukraine remain one of the current socio-legal problems, and a significant part of them is caused by the conscious behavior of drivers. Psychological factors such as emotional instability, risk-taking, overestimation of one's own capabilities, frustration and the impact of stressful situations are considered. Social motives include a low level of legal culture, society's tolerance of road violations, imitation of negative behavioral models, abuse of alcohol and other

---

¹ Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» доктор юридичних наук, професорзавідувач кафедри міжнародного та кримінального права ORCID: 0000-0002-8016-945X

psychoactive substances, a weak level of state control and the absence of inevitability of punishment.

Special attention is paid to the role of media culture and the Internet environment, which often contribute to the formation of an illusory sense of permissiveness in drivers and the demonstration of traffic violations as a norm of behavior. It is shown that traffic violations are often a manifestation of a broader deviant personality attitude that goes beyond a specific traffic situation. It is concluded that effective prevention of such violations is possible only with a comprehensive approach that includes psychoprophylaxis, legal education, continuous monitoring, increasing the level of responsibility of drivers and the formation of intolerance to road violations in society.

Keywords: road safety, traffic accident, psychological motives, social motives, driver, offense, deviant behavior.

Вступ

Постановка проблеми. Проблема порушень правил дорожнього руху в Україні залишається однією з найгостріших як з соціальної, так і з кримінологічної точки зору. Щорічно значна кількість дорожньо-транспортних пригод спричиняє загибель та травмування громадян, завдаючи суттєвої шкоди суспільній безпеці й державі. Незважаючи на наявність чіткої нормативної бази, значний відсоток правопорушень на дорозі зумовлений свідомим недотриманням встановлених правил, що вказує на необхідність глибшого вивчення особистісних, психологічних та соціальних детермінант такої поведінки. Суспільна толерантність до порушення правил, недооцінка ризиків, зловживання алкоголем, правовий нігілізм та стійкі девіантні установки водіїв зумовлюють потребу комплексного наукового аналізу мотивацій, що лежать в основі вчинення ДТП та порушень правил експлуатації транспортних засобів.

Аналіз досліджень проблеми. Питання психологічних та соціальних чинників порушень правил дорожнього руху розглядалися у працях українських та зарубіжних дослідників, зокрема у роботах: О. Бандурки, В. Тіщенко, П.П. Луцюк, І.І. Колесніка, О.В. Ковальової, які звертають увагу на психологічні риси та девіантні схильності особистості водія. Значний внесок також зроблено зарубіжними науковцями, такими як G. Wilde, F. McKenna та D. Reason, які доводять вплив соціальних норм, емоційного стану, самооцінки й стилю життя на дорожню поведінку.

Окремі аспекти проблеми аналізувалися у сферах кримінології, соціальної психології, права та безпеки дорожнього руху, однак недостатньо досліджено комплексний взаємозв'язок психологічних мотивів, соціальних умов і кримінологічних наслідків небезпечної поведінки водіїв. Більшість праць акцентують увагу на правовому регулюванні або загальних причинах ДТП, тоді як мотиваційна складова порушень потребує подальшого поглибленого теоретичного опрацювання та оновлення у світлі сучасних соціальних процесів і трансформацій дорожньої культури.

Мета статті є комплексне дослідження психологічних та соціальних мотивацій порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, визначення ключових чинників, що впливають на поведінку водіїв, а також формулювання рекомендацій щодо вдосконалення превентивних заходів і підвищення ефективності протидії дорожній злочинності в Україні.

Результати

Дорожньо-транспортні кримінальні правопорушення посідають вагоме місце у структурі кримінальної злочинності та становлять одну з найбільш суспільно небезпечних форм порушень правил безпеки дорожнього руху. На відміну від інших кримінальних правопорушень, дані кримінальні правопорушення частіше мають неумисний характер, проте завдають значних матеріальних збитків і нерідко

призводять до загибелі людей. Успішність профілактики такої злочинності залежить від глибокого дослідження особистості правопорушника, його психофізіологічних, психологічних, соціально-демографічних та поведінкових характеристик.

У загальнотеоретичному сенсі особа вважається суб'єктом певних соціальних відносин і свідомої діяльності, тобто людиною, яка має соціальні, фізико-біологічні і психологічні особливості [1, с. 63].

Зокрема, П.П. Луцюк пропонує виділяти такі криміналістично значущі ознаки особи злочинця: психофізіологічний стан; професійну підготовленість водія; стаж роботи (кваліфікацію); стан здоров'я; наявність фізичних недоліків; час, протягом якого водій перебував за кермом; чи не перебував водій у стані алкогольного сп'яніння [2, с. 8]. Як бачимо, вчений презентує їх перелік, не розглядаючи критерії поділу на види, підвиди і не здійснюючи інші форми систематизації.

І.І. Колеснік у контексті висвітлення характеристик особи злочинця цього виду правопорушень, які, до слова, також не систематизовані жодним способом, розглядає типові способи вчинення злочину [3, с. 28]. Такий підхід видається не зовсім виправданим, адже типові способи вчинення ДТП є самостійним елементом криміналістичної характеристики. Вчений констатує, що саме водії є першим елементом структури ДТП, оскільки вони керують транспортним засобом, що є джерелом підвищеної небезпеки для оточуючих [4, с. 255].

Зовсім іншу позицію презентує О.В. Ковальова, яка, обговорюючи структуру криміналістичної характеристики ДТП, питання особи порушника розглядає досить поверхово та наголошує, що у цій структурі провідне місце займає механізм злочину, а не спосіб чи особа [5].

Якщо в кримінальному праві людина, яка вчинила кримінальне правопорушення, має один узагальнюючий термін - суб'єкт кримінального правопорушення, то з позиції кримінологічного дослідження ця характеристика досить бідна, тому що вона має п'ять основних показників: фізична природа (Ното-вар1еш), вік, осудність, ознаки спеціального суб'єкта (посадова особа та ін.).

Кримінологію у цій частині цікавить внутрішній світ людини та причини формування кримінальної установки. Під особою злочинця В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько пропонують розуміти соціально-психологічне поняття, що охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, які формуються внаслідок вчинення злочинів [6, с. 358].

Відповідно до традиційної кримінологічної типології особи злочинця, водії транспортних засобів виключені з групи послідовно криміногенного типу та ситуативно-криміногенного. Таким чином усіх водіїв-аварійників відносять до типу випадкових злочинців. Немає будь-яких стійких специфічних особистісних якостей, наявність чи відсутність яких зумовлює ймовірність вчинення автотранспортного кримінального правопорушення, і в принципі такий розвиток подій може торкнутися кожного водія: «Є також велика група необережних кримінальних правопорушень, від яких не застраховано жодного водія автомобіля. Він не має умислу вчиняти суб'єкт кримінальне правопорушення, він є законслухняним громадянином, але ситуація складається так, що він здійснює наїзд на пішохода або зіткнення зі зустрічною автомашиною, в результаті настає кримінальна відповідальність.

Таке теоретичне становище для нас надзвичайно важливе. Справа в тому, що кримінологією теоретично обґрунтовано і практично доведено, що є такі властивості особистості, які характерні саме для осіб, які вчиняють суб'єкт кримінальні правопорушення.

Проте, необережна злочинність досить специфічна. Вкрай небажано назвати однаково злочинцями (особистістю злочинця) осіб, які вчинили різні за рівнем суспільної небезпеки кримінальні дії. Здається, що слід назвати такими осіб, які вчинили

необережні кримінальні правопорушення. Їхні властивості досить часто не відповідають властивостям тих осіб, хто вчиняє умисні кримінальні правопорушення. Це – особлива категорія осіб.

Необережна злочинність має свої особливості, що відрізняють її від умисної як за характером дій, так і за психологічними характеристиками винних осіб. Особи, які вчиняють необережні кримінальні правопорушення, часто не мають злого умислу, їхні дії зумовлені недбалістю, неухважністю або недостатнім контролем над ситуацією. Вони утворюють окрему категорію злочинців, у яких відсутні типові риси умислу, що є визначальним для оцінки особистості злочинця в кримінології. Дослідження підкреслюють, що вивчення таких осіб вимагає особливого підходу як у судово-психологічній, так і у превентивній роботі, адже мотивація і соціальна поведінка цих суб'єктів відрізняються від тих, хто цілеспрямовано вчиняє злочини. Це також має значення для формування системи заходів безпеки і профілактики, оскільки запобігання необережним злочинам базується більше на підвищенні свідомості, знань і культури поведінки у суспільстві [8].

Таким чином, положення кримінологічної науки дозволяють засумніватися в наявності стійких та специфічних суспільно небезпечних властивостей та якостей особистості всіх водіїв, які вчинили дорожньо-транспортні злочини. Однак, не можна і повністю виключати дані властивості особистості, оскільки в поведінці деяких водіїв вони виявляються якщо не повною мірою, то дуже виражено. При цьому виникає обґрунтоване питання – що є причиною такої поведінки?

Відштовхуючись від цих теоретичних положень, наша увага буде зосереджена на елементах психологічної структури (підструктури) особистості.

Відомо, що психологічні (взаємозалежні) підструктури особистості одночасно є її рівнями.

Перший (нижчий) рівень – біологічно обумовлена підструктура. Вона включає природні властивості типу нервової системи, вікові, статеві, деякі фізіологічні властивості організму та патологічні властивості психіки, темперамент.

Другий рівень - всі індивідуальні властивості окремих психічних процесів, які саме властивостями особистості, надають їй особливість. Сюди включено індивідуальність прояву пам'яті, емоцій, відчуттів, мислення, сприйняття, почуттів та волі.

Третій рівень - соціальний досвід, куди входять набуті людиною знання, навички, вміння, звички.

Четвертий рівень – спрямованість особистості, що оцінюється з позицій соціально-психологічного аналізу.

У сучасній вітчизняній кримінології соціально-психологічний аналіз проводиться шляхом виявлення мотивів злочинної поведінки, які дозволяють виявити деяку схожість психологічних властивостей досліджуваних злочинців. Ці властивості, оскільки вони характерні для групи злочинців, що досліджується, визнаються суспільно небезпечними, часто детермінуючи злочинну поведінку, і тому вимагають коригування.

Мотивацію у широкому розумінні можна визначити як внутрішній суб'єктивний стрижень або процес злочину, що включає такі етапи: актуалізація потреби, формування конкретного мотиву, опредмечення мотиву у визначеній меті, вибір способів досягнення цієї мети, передбачення можливих наслідків, прийняття рішення про дії, а також контроль та корекцію вчинених дій. Цей комплексний підхід розглядає мотивацію не як одну складову, а як динамічний процес, в якому взаємодіють психологічні, соціальні й правові фактори. Мотив у злочині грає роль внутрішнього спонукання, яке зумовлює поведінку суб'єкта і відображає його потреби, інтереси і особистісні характеристики, що тісно пов'язано з його соціальним досвідом і психічним станом [8].

Самі ж мотиви «виражають найважливіші риси та властивості, потреби та прагнення особистості. Мотиви не тільки ті, що спонукають до певної поведінки, а й ті, навіщо воно відбувається, у чому їх внутрішній сенс для чинного суб'єкта.

Розглянувши визначення «мотивація» і «мотив», слід звернути увагу, що мотив як спонукальна сила має для нас значення в частині кримінальних правопорушень вчинених з легковажністю – у тих випадках, коли водій іде на усвідомлений ризик, порушуючи правила дорожнього руху. При недбалості про мотиви вести мова не доводиться, через відсутність спонукальної сили в цих кримінальних правопорушень. При недбалій вині, на відміну від легковажної, особа, вчиняючи дію чи бездіяльність, не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але при відповідній уважності і належності об'єктивним та суб'єктивним можливостям передбачає ці наслідки.

Оскільки особа вчиняє кримінальне правопорушення через неуважність та непередбачливість, остільки мова про суспільно небезпечні мотиви в цих випадках йти не може. Тут маємо два інших психологічних феномена: відсутність уваги і належної передбачливості, отже, мотиви просто включені у механізм вчинення кримінального правопорушення по недбалості.

Отже, мотив дорожньо-транспортних кримінальних правопорушень може мати місце лише у тому випадку, якщо вони відбуваються з легковажності.

Відповідно, специфіка відсутності мотиву у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються за недбалістю, диктує необхідність виявити та проаналізувати фактори, що розсіюють увагу водія, а також фактори, які сприяють відсутності належної передбачливості суспільно небезпечних наслідків.

Це ж дозволяє нам провести досить конкретну грань у дослідженні водіїв, які вчинили дорожньо-транспортні кримінальні правопорушення: легковажних і необережних злочинців у контексті змішувати в один клас було б методологічно невірно.

Діючи послідовно, перейдемо до аналізу мотивів водіїв, які вчинили дорожньо-транспортні кримінальні правопорушення.

Можна виділити такі найпоширеніші мотиви поведінки учасників дорожнього руху:

- егоїзм, встановлення на досягнення особистих цілей, забезпечення свого благополуччя (самовільна експлуатація транспортних засобів, відхилення від заданих маршрутів у своїх справах тощо);
- прагнення приховати інші порушення, допущені через недбалість, при цьому іноді свідомо ігнорується можливість настання тяжких наслідків, оскільки суб'єкт легковажно розраховує на їх запобігання;
- хибно зрозумілі виробничі інтереси, коли, наприклад, водій прагне виконати рейс у будь-яких складних умовах (несприятливі погодні умови, ожеледиця, туман тощо);
- прояв правового нігілізму, коли суб'єкт ігнорує нормативні вимоги, оскільки вважає їх формальними чи зайвими у конкретній ситуації;
- хуліганські спонукування.

Основні психологічні мотиви поведінки учасників дорожнього руху включають різноманітні внутрішні стимули і емоційні стану, що впливають на їхні дії. Це зокрема егоїзм, прагнення до швидкого досягнення особистих цілей або забезпечення власного благополуччя, ігнорування правил через прагнення приховати інші порушення або недбалість, а також хибне розуміння виробничих інтересів, як наприклад, виконання рейсу в складних умовах. Важливі мотиви — це прояв правового нігілізму, коли особа ігнорує нормативи вважаючи їх зайвими у конкретному контексті, і хуліганські спонукування, що можуть виникати у водіїв під впливом емоцій або агресивного стану.

Психологічний стан водія, його емоційна напруженість, рівень культури водіння, а також соціальні фактори, наприклад, груповий тиск, значною мірою визначають його поведінку на дорозі. Врахування цих аспектів важливо для розробки ефективних профілактичних заходів і підвищення безпеки дорожнього руху.

Список використаних джерел

1. Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: навч. посіб. Харків: Право, 2006. 160 с.
2. Луцюк П.П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 16 с.
3. Колесник І.І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 224 с.
4. Колесник І.І. Структура криміналістичної характеристики злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. 2015. Вип. 20. С. 253–256.
5. Ковальова О.В. Структура криміналістичної характеристики дорожньо-транспортних пригод. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2. С. 133–136.
6. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: акад. курс. Київ: Ін Юре. 2004. 424 с.
7. Кримінологія: навчальний посібник. За ред. В. М. Буряка, Ю. В. Назаренка. К., 2021. Психологія кримінальної поведінки. Х., 2020.
8. Особливості мотивації злочинної поведінки. URL: https://stud.com.ua/92854/pravo/osoblivosti_motivatsiyi_zlochinnoyi_povedinki